

УДК 159.923.2:316.3(=161.2)

Н. М. Авер'янова
кандидат філософських наук, науковий співробітник
Центру українознавства філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ КОНСОЛІДАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Упродовж усіх років незалежності України питання консолідації українського суспільства стояло на порядку денному. Особливо актуальність цього питання посилилася в наші дні, коли тривають воєнні дії на Сході України, держава втратила частину територій і настала соціально-економічна криза. Це потребує чіткого усвідомлення кожною окремою особистістю того, що саме від її громадянської активності багато в чому буде залежати подальший розвиток суспільства, його консолідація, а отже – поступ української нації загалом, бо життя будь-якої особистості не може бути повноцінним, якщо вона враховує лише власні інтереси і не зважає на суспільні та національні.

Грунтовні дослідження суспільної єдності та солідарності були закладені Е. Дюркгеймом і Ю. Хабермасом. Суттєвий внесок у розроблення проблеми суспільного згуртування внесли такі вчені, як: Н. Джонсон, Дж. Кларк, Дж. Лоренс, Р. Мартін, Дж. Сакс, А. Сміт. У вітчизняній науковій літературі питання консолідації українського суспільства висвітлювалися в працях політологів, філософів, істориків і соціологів: В. Баранівського, І. Варзара, Т. Воропаєвої, І. Грабовської, В. Євтуха, О. Картунова, А. Колодій, І. Кресіної, В. Крисаченка, В. Лозового, Г. Луцишин, Є. Магди, М. Обушного, О. Оржель, М. Пірен, М. Поповича, Ю. Римаренка, М. Степико, В. Фесенка та ін.

Базові розробки про сутність особистості та особливості її прояву в суспільному бутті представлені в роботах К. Абульханової-Славської, І. Бежа, Б. Додонова, Е. Льєнкова, Г. Костюка, А. Леонтьєва, В. Петровського, С. Рубінштейна. Важливим доробком у колі досліджень проблеми становлення особистості стали праці: В. Андрущенко, Є. Бистрицького, Л. Губерського, В. Ларцева, І. Надольного та ін. Питання розвитку самосвідомості особистості, формування її громадянських цінностей та якостей, особливості формування громадянської спрямованості розкриваються в дослідженнях М. Боришевського, О. Сухомлинської, Л. Снігур, Л. Пилипенко, Л. Кияшко, І. Голіної та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових студій, присвячених проблемі консолідації українського суспільства та формуванню громадянської активності особистості, багато аспектів залишаються недостатньо вивченими, зокрема, аспект громадянської активності особистості в процесі консолідації українського суспільства, що і визначило мету даної статті.

Консолідація (від лат. *Consolidatio* – об'єднує, зрощую) – це «зміцнення, згуртування, укріплення різноманітних соціальних сил, груп, організацій для подолання кризової ситуації чи досягнення певної мети» [11, с. 144]. Консолідація українського суспільства формується як ідея, що об'єднує всі політичні партії, громадські організації та соціальні суб'єкти довкола цінностей українців для забезпечення поступу української нації та міжнародної злагоди в Україні. Українство, щоб консолідуватися, має орієнтуватися на майбутнє, тобто воно повинно чітко уявляти кінцеву мету, якої прагне, і мобілізувати свої зусилля для її досягнення. Консолідація українського суспільства залежить від багатьох чинників, серед яких – спільність ідеї, мети, діяльність національної політичної еліти, що має бути взірцем суспільної єдності, побудова громадянського суспільства, політична культура, державна мова, історична пам'ять, економічні й освітньо-виховні чинники, релігія, мистецтво та ін. [1]. Нині основою для об'єднання громадян України, за соціологічними дослідженнями Центру Разумкова, стають «спільне бачення майбутнього напряму розвитку держави (62%), спільні проблеми, які стоять пе-

ред громадянами України сьогодні (59%), спільна історія та спільні оцінки подій і діячів історичного минулого (43%)» [6, с. 11]. Практичними заходами, які сприяють консолідації суспільства, більшість громадян України вважають вирішення соціально-економічних проблем, підвищення загального рівня добробуту, подолання корупції, якісну зміну влади та справедливий розподіл суспільних благ [6, с. 17]. Тобто для ефективної консолідації українського суспільства необхідні значні інтелектуальні, духовні та фінансові ресурси.

Значно сприяє консолідації суспільства держава, побудована на засадах верховенства права, що гарантує права і свободи кожного громадянина; водночас держава на основі законодавчо-правової бази регламентує й обов'язки громадян. Держава зацікавлена в тому, щоб кожна її особистість максимально вписувалась в установлені нею правила і порядки. Кожна особистість у державі виконує певну соціальну роль і хоча реальна поведінка особистості несе на собі відбиток індивідуальності, проте здійснити свої плани вона не спроможна поза суспільством. Життєвий шлях особистості, її внутрішній світ і самосвідомість, міра та засоби реалізації бажаних програм не можуть існувати за межами конкретного суспільства, його способом існування, ситуації, збігу обставин, у сукупності яких людина здійснює той чи інший вибір. Особистість завжди стоїть перед проблемою вибору варіанта поведінки, визначення специфіки умов свого буття, можливості формування та реалізації власних соціальних якостей, здібностей і обдарувань, перспективи самореалізації як суб'єкта життя, вибору тієї чи іншої мети. І тут надзвичайно важливо, яким цінностям і орієнтаціям особистість надасть перевагу, які властивості та якості вона здобуде, бо саме від цього багато в чому будуть залежати духовне буття суспільства, ефективність його консолідації і розвитку.

У наші дні, коли в Україні низький соціально-економічний рівень розвитку, несформоване громадянське суспільство, складні міжнетнічні стосунки серед населення, а також присутні песимістичні настрої українців щодо майбутнього України, консолідація суспільства гальмується. Так, наприклад, значна кількість громадян України (3,2 млн. осіб) має середньодушові доходи на місяць нижче прожиткового мінімуму, який необхідний для забезпечення нормально функціонування людського організму, що свідчить про бідність населення України [3, с. 48]. Високий рівень безробіття громадян (на одну вакантну посаду в середньому по Україні припадає 14 осіб [3, с. 49]) досить часто приводить їх до нерегламентованої зайнятості або незаконних видів діяльності, що загрозливо в обох випадках як для самих громадян, так і держави загалом. У таких умовах зубожіння більшої частини населення України, зниження рівня його аналітичного мислення та позитивного ставлення до споживацького способу життя дезорієнтація особистості посилюється. Відбуваються зміни в усій системі ціннісних орієнтацій особистості з відповідними реакціями суб'єктів, причому ці реакції такі ж несхожі між собою, як несхожі особистості. У структурі індивідуальної свідомості особистості відбувається перебудова – перегляд життєвих ідеалів, переорієнтація цілей, смаків і уявлень. Можливо, навіть здійснюється відмова від найфундаментальніших особистісних цінностей і переосмислення свого досвіду. «Не буде перебільшенням сказати, що сьогоднішня людина знаходиться у стані ціннісно-світоглядної безпорадності. І навіть тоді, коли їй здається, що вона цілком певна своїх життєвих

орієнтирів, при ближчому розгляді стає ясно, що насправді їх роль відіграють доволі примітивні стереотипи та недоброякісні світоглядні ерзаци» [12, с. 8], – підкреслює С. Пролеєв. Не дивно, що ціннісна картина сучасного українського суспільства відрізняється посиленням егоцентричних, індивідуалістичних, прагматичних, утилітарних цінностей. Тому важко не погодитися з думкою М. Криворучка, який вказує, що сьогодні об'єктивною необхідністю стає потреба формування в особистості світогляду, який ґрунтується на таких ціннісних орієнтаціях, як інтелектуальність (включає критичне мислення і глибокі знання), сімейність (сім'я – основа держави – актуально завжди), державність (суспільність), професійність (здобуття професії та трудова діяльність, що забезпечують і соціалізацію особистості, і безпеку її життєдіяльності) [7, с. 194]. Водночас сучасні ціннісні орієнтації особистості повинні бути спрямовані на самоактуалізацію її потенціалу, на пошуки реалізації власних можливостей поза тиском буття, або всупереч цьому тиску; на адекватне пристосування особистості до всіх навколишніх змін, тобто на витворення її динамічної структури, збереження внутрішнього особистісного смислового та буттєвого центру, самозбереження власного «Я».

Тому, щоб консолидуватися, українське суспільство просто вимагає від кожної окремої особистості чіткої громадянської позиції. «Завдяки своїй громадянській позиції особистість стає суб'єктом не тільки власного розвитку, але і прогресивного розвитку суспільства, суб'єктом соціальної творчості, суб'єктом якісних суспільних перетворень<...>» [4, с. 44]. Громадянська позиція особистості тісно пов'язана з її громадянською активністю, яка передбачає зацікавленість суспільною і громадською роботою, ініціативність і відповідальність, а також усвідомлення особистістю власної ролі та значення в житті країни. «Громадянська активність – це структурно-змістова якість особистості, що формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства та правові норми й вимоги держави, направляє діяльність, поведінку, спілкування людини як представника соціального на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії із владою» [8, с. 138]. Громадянська активність, як відомо, не прописана в нормативних документах, проте її показниками постають участь і діяльність особистості в громадських об'єднаннях і рухах. Це не просто перебування особистості в певній організації, а постійна кропітка робота на благо суспільства, що вимагає багато часу й зусиль. Результатом такої складної і відповідальної праці стає високий рівень розвитку громадянського суспільства, а отже, узгодженість між громадськістю і державою, забезпечення прав і свобод кожного громадянина, пріоритет громадянських прав, порозуміння в процесі ухвалення суспільно важливих рішень, створення сприятливих умов для самореалізації особистості. Суттєво те, що для сучасного українського соціуму саме громадянське суспільство постає одним із найефективніших чинників консолидації. «Громадянське суспільство є одним із ключових чинників у розвитку політичної нації та національної консолидації, зокрема, коли йдеться про формування громадянина з національною свідомістю та політичною і національною культурою» [9, с. 23], – стверджує Г. Луцишин. Водночас «умовою життєдіяльності громадянського суспільства є високий рівень соціального, інтелектуального, психологічного розвитку особистості, її внутрішньої свободи і здатності до повної самодіяльності при включенні в той чи інший інститут громадянського суспільства» [2, с. 11]. Як бачимо, консолидація українського суспільства просто неможлива без активних, свідомих і креативних особистостей із почуттям національної гідності та патріотизму.

На жаль, рівень громадянської активності населення України невисокий. Так, результати репрезентативного соціологічного дослідження щодо залучення й участі молодих людей України (віком від 14 до 35 років) у суспільних процесах і громадському житті, проведеного 2016 р. за ініціати-

ви Міністерства молоді та спорту України, продемонстрували, що «громадянська активність молоді є досить низькою, оскільки приблизно 80% осіб відповіли, що вони не брали участі в діяльності громадських організацій. Менше третини молодих осіб знають про діяльність молодіжних центрів і більшість із них оцінює їх діяльність на 3 бали за 5-тибальною шкалою. Проте 20% молодих осіб вважають, що громадські об'єднання можуть бути корисними при вирішенні проблем молоді» [13, с. 86]. А відомо, що саме молодь є однією з головних рушійних сил у суспільстві, вона є запорукою розвитку країни в перспективі. Тому формування громадянської активності молоді включено до пріоритетних напрямів державної молодіжної політики, яка передбачає: «участь молоді у прийнятті рішень, які стосуються молоді; розвиток волонтерства серед молоді; сприяння мобільності молоді; розвиток громадянської освіти молоді; створення системи молодіжних центрів як осередків молодіжної роботи на місцевому рівні» [10]. Відповідно, це спрямовує будь-яку молоду особистість до активної участі в громадських об'єднаннях і рухах. Влжночас потрібно, щоб держава сприяла ініціативам і програмам, які спрямовані на співпрацю та солідарність різних соціальних груп і громад.

Отже, у сучасному українському суспільстві має формуватися, насамперед, авторитет самодостатньої особистості, яка вміє переборювати труднощі й перешкоди. Особистість, яка здатна до мобільної адаптації в різних соціальних ситуаціях, спроможна зберегти та захистити свою ідентичність, яка може самостійно шукати рішення екстраординарних проблем. Бо від можливості конструктивної відповіді на «виклик часу» залежить не лише успіх становлення та самореалізації кожної конкретної особистості, а й української держави загалом. Обов'язковою умовою формування особистості, яка спроможна ефективно включитися в процес консолидації українського суспільства, є її здатність набувати таких властивостей, як громадянська активність, співпричетність, відповідальність, патріотизм, соціальна інтеграція та толерантність. Водночас свобода особистості та її самореалізація виступають як вільне розкриття індивідуальності в процесі її багатогранної діяльності, як умова і можливість здійснення сутнісних сил особистості. «Особистість є лише там, де є свобода» [5, с. 413]. Явище свободи передбачає, що особистість вільно реалізує потреби, інтереси та здібності, інтелектуальний і вольовий потенціали відповідно до власного розуміння буття. Проте свобода має зосереджуватися на гуманістичній спрямованості, бо свобода – це не антипод закону і порядку, це усвідомлення особистістю необхідності поєднання ідеї свободи з гуманістичним правовим обмеженням діяльності людини. Важливо, щоб регулятором поведінки особистості були норми правового і конституційного закону. Особистість повинна усвідомлювати, що формування власних людських якостей – це не тільки значуща мета для особистості, але й відповідальний спосіб буття, бо від цього великою мірою залежить її самореалізація, самоствердження та соціальний статус.

Отже, сучасне українське суспільство перебуває в непростій ситуації пошуку шляхів консолидації для подальшого забезпечення поступу української нації. Креативна, самостійна, повноправна і активна особистість, із чіткою громадянською позицією, яка відчуває свою співпричетність з українською нацією та реалізує свої потенційні можливості на благо України, сприяє консолидації соціуму. Ідея консолидації українського суспільства заради соціально-економічного зростання держави, політичної стабільності та добробуту повинна базуватися на основі поваги і толерантності до кожної окремо взятої особистості. Зазначені завдання можна впроваджувати за допомогою конкретних державних спрямувань у сфері гуманітарної політики (культурної, освітньо-виховної, інформаційної та ін.). Важливо, щоб консолидація українського суспільства була не абстрактним поняттям, а мала чітко сформульовану програму із прописаними механізмами її виконання, що поступово і наполегливо втілюються в життя.

Література

1. Авер'янова Н. Чинники консолідації українства в постколоніальну добу / Н. Авер'янова // Українознавчий альманах. – Випуск 20. – Київ : Міленіум+, 2017. – 118 с. – С. 8–12.
2. Бичков М., Кавка В. Проблема визначеності факторів формування громадянського суспільства / М. Бичков, В. Кавка // Актуальні проблеми філософії та соціології. – Одеса, 2017. – № 16. – С. 9–11.
3. Власюк О., Яценко Л. Людський розвиток в Україні : чинники та проблеми / О. Власюк, Л. Яценко // Стратегічні пріоритети. Серія «Політика». – 2016. – № 1(38). – С. 43–54.
4. Воропаева Т. Гражданин как субъект качественных общественных преобразований в постколониальный период // Научные труды SWorld. – Випуск № 48. – Том 2. – Иваново : Научный мир, 2017. – С. 41–46.
5. Ильенков Э. Философия и культура / Э. Ильенков. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.
6. Консолідація українського суспільства : шляхи, виклики, перспективи : Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 16 грудня 2016 р. – К. : Центр Разумкова, 2016. – 100 с.
7. Криворучко М. Ціннісні орієнтири особистості як аспект безпеки життєдіяльності / М. Криворучко // Молодий вчений. – 2016. – № 9(36). – С. 192–196.
8. Курилюк Н. Активна громадянська позиція молоді : поняття, сучасний стан, фактори впливу сучасного інформаційного простору / Н. Курилюк // Актуальні проблеми громадянської освіти та виховання: український та зарубіжний досвід : матеріали Першої науково-практичної конференції, Острого, 19 червня 2013 р. – Острого : ГО «Центр демократичного лідерства», НУ «Острозька академія», 2013. – 234 с. – С. 135–139.
9. Луцишин Г. Вплив інститутів громадянського суспільства на процес національної консолідації в сучасній Україні / Г. Луцишин // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2015. – № 4(78). – С. 22–32.
10. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді : парламентські слухання Верховної Ради України про становище молоді в Україні 2 листопада 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/6/Prezentaciya_28_10_2.pdf.
11. Соціологія : словник термінів і понять / за редакцією Є. Біленького, М. Козловця. – К. : Кондор, 2006. – 370 с.
12. Філософія у публічному просторі. Між академічністю й популярністю : круглий стіл «Філософської думки» // Філософська думка. – 2017. – № 1. – С. 6–27.
13. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. – К. : ПП «СКД», 2016. – 89 с.

Анотація

Авер'янова Н. М. Громадянська активність особистості у контексті консолідації сучасного українського суспільства. – Стаття.

У статті аналізується проблема консолідації українського суспільства в сучасних умовах. Процес консолідації тривалий і нелегкий, він становить головне соціально-політичне завдання розвитку соціуму. Українство для своєї консоліда-

ції має чітко уявляти кінцеву мету, якої прагне, і мобілізувати свої зусилля для її досягнення. Консолідація українського суспільства залежить від низки чинників, серед яких вагоме місце належить і громадянській активності особистості. Креативна, самостійна, повноправна й активна особистість, із чіткою громадянською позицією, яка відчуває свою співпричетність з українською нацією та реалізує свої потенційні можливості на благо України, сприяє консолідації соціуму. Показано, що для розбудови української державності необхідне почуття національної єдності суспільства й узгодження стратегічних перспектив розвитку нації.

Ключові слова: Україна, особистість, ціннісні орієнтації особистості, громадянська позиція особистості, громадянське суспільство.

Анотація

Аверьянова Н. Н. Гражданская активность личности в контексте консолидации современного украинского общества. – Статья.

В статье анализируется проблема консолидации украинского общества в современных условиях. Процесс консолидации длительный и нелегкий, он составляет главную социально-политическую задачу развития социума. Украинство, чтобы консолидироваться, должно четко представлять конечную цель, к которой стремится, и мобилизовать свои усилия для ее достижения. Консолидация украинского общества зависит от ряда факторов, среди которых важное место принадлежит и гражданской активности личности. Креативная, самостоятельная, полноправная личность, с четкой гражданской позицией, которая чувствует свою сопричастность с украинской нацией и реализует свои потенциальные возможности на благо Украины, способствует консолидации общества. Показано, что для развития украинской государственности необходимо чувство национального единства общества и согласование стратегических перспектив развития нации.

Ключевые слова: Украина, личность, ценностные ориентации личности, гражданская позиция личности, гражданское общество.

Summary

Averianova N. N. The civil activity of a person in the context of modern Ukrainian society consolidation. – Article.

The author analyzes the problem of consolidation of Ukrainian society under modern conditions. The process of consolidation is protracted and complicated, it constitutes the main socio-political task of society's development. Ukrainians, that consolidated must be oriented on the future, it must clearly present an ultimate goal to that aims. The consolidation of Ukraine society depends on a number of factors, among them the civil activity of a person plays an important role. The creative, independent, full-fledged personality, with a clear civil attitude that feels its involvement with the Ukrainian nation and realizes its potential for the benefit of Ukraine, promotes society consolidation. It is shown, that for the further development of the Ukrainian statehood the feeling of the national unity of society and the agreement about strategical perspectives of the nation's progress are necessary.

Key words: Ukraine, personality, values orientation of person, civil status of personality, civil society.